UN CAPITOL DIN ISTORIA VECHILOR RAPORTURI LINGVISTICE BALTO-SLAVE: EPOCA DE FORMARE A ADJECTIVELOR CONJUNCTE

DE

A. VRACIU

Între limbile baltice și cele slave există un număr impresionant de elemente comune. Concordanțele acestea apar în toate laturile limbii: fonetică, gramatică (în primul rînd, în morfologie și derivare) și, mai ales, în vocabular. În cadrul familiei lingvistice indo-europene numai ramura indiană și cea iraniană posedă în comun asemenea afinități frapante [1]. Dar dacă majoritatea lingviștilor recunosc existența și însemnătatea trăsăturilor proprii exclusiv limbilor slave și baltice nu s-a ajuns, totuși, la un acord în privința originii lor. Astfel, A. Meillet, K. Būga, A. Senn, J. M. Kořínek, V. Mažiulis și alți învățați au considerat că inovațiile specifice balto-slavei s-au ivit independent și au evoluat paralel. În schimb, A. Schleicher, A. Potebnea, F. Fortunatov, V. Porzeziński, A. Șahmatov, K. Brugmann, J. Rozwadowski, O. Hujer, T. Lehr-Spławiński, J Otrębski J. Safarewicz, O. Szemerényi, V. Gheorghiev, J. Kuryłowicz, A. Vaillant, P. Arumaa, M. Leumann, V. Kiparsky, P. Trost și alți lingviști au susținut — și susțin astăzi cu argumente noi — ipoteza, potrivit căreia, după scindarea limbii indo-europene comune ar fi existat o perioadă de unitate a dialectelor balto-slave [2]. Desigur, într-o serie de cazuri nu avem de-a face cu inovații, ci cu menținerea unor trăsături mai vechi, moștenite din indo-europeana primitivă. În prezent avem însă do-

1) În italo-celtică situația este oarecum diferită. În legătură cu aceasta vezi articolul nostru: *Ipoteza unității lingvistice italo-celtice*, «Studii și cercetări științifice», Filologie, Academia R.P.R., Filiala Iași, XI (1960), fasc. 1, p. 106—114. (În continuare, pentru această publicație vom folosi abrevierea SCȘt.).

2) În legătură cu aceasta, vezi articolele noastre cu bibliografia mai nouă: *Problema comunității lingvistice balto-slave în discuția celui de-al IV-lea Congres internațional al Slaviștilor*, SCȘt., IX (1958), fasc. 1—2, p. 151—161. (*Caracterele generale ale limbilor baltice*, ibidem, X (1959), fasc. 1—2, p. 109—130. *De la indo-europeană la balto-slavă. Inovații morfologice*, «Analele Științifice ale Universității „Al. I. Cuza"» (Serie nouă), Secțiunea III (Științe Sociale), t. V (1959), p. 115—123. *Problema comunității lingvistice balto-slave*, «Romanoslavica», IV (1960) p. 87—106.

vezi sigure sau foarte probabile că cele mai multe din elementele proprii exclusiv limbilor balto-slave au apărut într-o epocă de comunitate a acestor grupuri indo-europene [3]).

În procesul de studiere a vechilor relații dintre diferitele ramuri indo-europene, inclusiv a raporturilor lingvistice balto-slave nu trebuie trecut cu vederea că, întrucît perioada respectivă ține de „preistorie", e natural ca divergențele de păreri să fie foarte mari, iar ipotezele mai mult ori mai puțin plauzibile.

Păreri contradictorii au fost emise și în problema genezei adjectivelor conjuncte din limbile balto-slave. Astfel, în timp ce K. Brugmann [4]), A. Șahmatov [5]), O. Hujer [6]), J. Endzelin [7]), J. Otrębski [8]) și P. Trost [9]) aduc probe în favoarea apariției acestei categorii în epoca unității lingvistice balto-slave, alții (A. Meillet [10]), E. Fraenkel [11]), A. Erhart [12]), B. Rosenkrantz [13]) și Z. Zinkevicius [14])) găsesc analogii în hitită, indo-iraniană și la Homer, analogii invocate în sprijinul evoluției autonome a adjectivelor articulate în limbile indo-europene. Care din cele două teze are mai multe șanse de adevăr? Pentru a răspunde la această întrebare, vom analiza înainte de toate materialul lingvistic, oferit de limbile în discuție aici.

Adjectivele au în limbile balto-slave două forme: nominale și pronominale (li se mai spune și nearticulate-articulate, idefinite-definite,

---

3) În problema cronologiei vezi J. Sabarewicz, *Pryczynki do zagadnienia wspólnoty balto-slawianskiej*, «Sprawozdnia Polskiej Akademii Umiejetnosci», t. XLVI, nr. 7, Cracovia, 1945, p. 202. T. Lehr-Spławinski, *Język polski (Pochodzenie, Powstanie, Rozwój)*, ediția a II-a, Warszawa, 1951, pp. 18—19, 33—34 (Vezi și traducerea rusă, Польский язык), Editura literaturii în limbi străine, Moscova, 1954, pp. 10—11, 21—22). *O pochodzeniu i praojczyznie Slowian*, Poznan, 1946. *Wspólnota językowa bałto-słowianska i problem etnogenezy Słowian*, «Slavia Antiqua», t. IV, Poznan — Wrocław, 1954, p. 1—21. *Tlo archeologiczne wspólnoty jezykowej balto-slowianskiej*, «Slavia Antiqua», VI. Новая попытка освещения проблемы происхождения словян, «Вопросы языкознания» 1955, nr. 1, p. 152—161. В. Георгиев, Балтославянский, германский индоиранский, «Славянская филология», vol. I, Editura Academiei de Științe a U.R.S.S., Moscova, 1958, p. 11. Id. Исследования по сравнительно-историческому языкознанию (Родственные отношения индоевропейских языков), Editura literaturii străine, Moscova, 1958, p. 218—238.

4) *Grundriss der vergleichenden Grammatik der indogermanischen Sprachen*, Strassburg, vol. II, ed. a II-a, partea doua, 1909—1911.

5) Историческая морфология русского языка, Moscova, 1957, p. 187.

6) Введение в историю чешского языка (traducere după ediția a III-a cehă), Editura literaturii străine, Moscova, p. 49.

7) Древнейшие славяно-балтийские языковые связи, Труды Института языка и литературы Академии Наук Натвийской ССР, t. II, 1953, p. 701—751.

8) Славяно-балтийское языковое единство, «Voprosî iazîkoznaniia», nr. 6, 1954, p. 34.

9) *K otázce baltoslovanských jazykových vztahů*, «Ceskoslovenské Prednásky pro IV. Mezinárodni sjezd slavistů v Moskve», Editura Academiei Cehe de Științe, Praga, 1958, p. 222.

10) *Les dialectes indo-européens*, Paris, ed. a II-a, 1922, p. 43.

11) *Die baltischen Sprachen*, Heidelberg, 1950, p. 82.

12) *Zum Problem der baltisch-slavischen Spracheinheit*, Brno, 1958, p. 127.

13) «Die Welt der Slaven», 1958, p. 99—100.

14) *Lietuvių kalbos ivardziuotiniu budvardziu istorijos bruozai* (Schițe de istorie a adjectivelor pronominale în limba lituaniană), Editura de Stat pentru literatură politică și științifică, Vilnius, 1957, p. 9—11; idem, Некоторые вопросы образования местоименных прилагательных в литовском языке, «Voprosî sloveanskogo iazîkoznaniia», fasc. III, Editura Academiei de Științe a U.R.S.S., Moscova, 1958, p. 53—54.

scurte-lungi). Cele pronominale au aproximativ același sens ca substantivele articulate din limbile romanice sau germanice. Atît în slavă, cît și în baltică adjectivele definite se obțin de la formele nominale prin alipirea pronumelui indo-european **yos* (m.), **ya* (fem.), **yo* (n.), care a dat v. sl. *jь*, *ja*, *je*, lit. *jìs* (m.), *jì* (fem.), let. *jis*, *ja*[15]); cf. v. sl. **добръ** „bun" — **добрыи** „cel bun, bunul", **добра** „bună, **добраꙗ** „cea bună" **добро** (n.) — **доброѥ**[16]).

Pentru lituaniană vom da mai întîi paradigma adjectivelor nearticulate, iar apoi, cea a adjectivelor articulate. Luăm ca ilustrație adjectivul *gẽras, gerà* „bun, bună" (forma scurtă), *geràsis geróji* (forma articulată).

Declinarea nominală.

Masculin		*Feminin*	
Singular	*Plural*	*Singular*	*Plural*
N. gẽras	gerì	gerà	gẽros
G. gẽro	gerų̃	gerõs	gerų̃
D. gerám	geríems	gẽrai	geróms
A. gẽrą	gerùs	gẽrą	geràs
I. gerù	geraĩs	gera	geromìs
L. geramè	geruosè	gerojè	gerosè

15) În limbile lituaniană și letonă nu există neutru. El s-a păstrat numai în vechea prusiană. Urme ale genului neutru pot fi identificate în structura unor adjective lituaniene (la nominativ și acuzativ singular). Vezi М. Н. Петерсон, Очерк литовского языка Editura Academiei de Științe a U.R.S.S., Moscova, 1955, p. 52 și, mai cu seamă, J. Otrebski, *Gramatyka języka litewskiego, t. III, Nauka o formach.* Panstwowe wydawnictwo naukowe, Warszawa. 1956, p. 123—125.

16) În privința formei, a sensului și funcțiunii adjectivelor nominale și pronominale în limbile slave, vezi Н. И. Толстой, Значение кратких и полных форм прилагательных в старославянском языке «Voprosî slaveanskogo iazîkoznaniia», fasc. 2, Editura Academiei de Științe a U.R.S.S., Moscova, 1957. p. 43—122; Л. П. Якубинский, Из истории имени прилагательного, Referatele și Comunicările Institutului de Lingvistică al Academiei de Științe a U.R.S.S., t. I, Moscova, 1952, p. 52—60; idem, История древнерусского языка, Moscova, 1953, p. 206—219; В. В. Виноградов, Русский язык (Грамматическое учение о слове), Moscova—Leningrad, 1947, p. 262—272; П. С. Кузнецов, Историческая грамматика русского языка, Editura Universității din Moscova, 1953, p. 146—149, p. 152—157; Н. И. Шведова, Полные и краткие формы имён прилагательных в составе сказуемого в современном русском литературном языке, Universitatea din Moscova. Însemnări științifice. Русский язык, fasc. 150, 1952, p. 73—132; Грамматика русского языка, t. I, Editura Academiei de Științe a U.R.S.S., 1960, p. 281—287. А. В. Исаченко, Грамматический строй русского языка в сопоставлении с словацким, vol. I, Bratislava, 1954, p. 249—266; Ю. С. Маслов, Очерк балгарской грамматики, Editura literaturii în limbi străine, Moscova, 1956, p. 110—124; F. Travnicek, Грамматика гешского литературного языка, Editura literaturii străine, Moscova, 1950, p. 358—364; idem, *Mluvnice spisovné cestiny*, partea a II-a, Slovanské nakladatelstvi, Praha, 1951, p. 1095—1112. Cît despre situația existentă în limbile germanice, trebuie avut în vedere că asemănările cu balto-slava țin exclusiv de aspectul general. Adjectivele articulate din germanică se deosebesc total de cele balto-slave, atît sub raportul formei, cît și al funcțiunii. Cf. E. Prokosch, Сравнительная грамматика германских языков (traducere din limba engleză), Moscova, 1954, p. 281—282.

Declinarea pronominală.

	Masculin		*Feminin*	
	Singular	*Plural*	*Singular*	*Plural*
N.	geràsis	geríeji	geróji	gẽrosios
G.	gẽrojo	gerų̃jų	gerõsios	gerų̃jų
D.	gerájam	geríesiems	gẽrajai	gerósioms
A.	gẽrąjį	gerúosius	gẽróją	gerąsias
I.	gerúoju	geraĩsiais	gerą́ja	gerõsiomis
L.	gerãjame	geruõsiuose	gerõjoje	gerõsiose

După cum se poate constata din exemplele de mai sus, adjectivele articulate au în limba lituaniană forme mai transparente decît în slavă. La aceeași concluzie ajungem și în cazul comparației cu tipul corespunzător din letonă. Dar, datorită poziției enclitice a pronumelui, anumite schimbări s-au produs și cu adjectivele pronominale din lituaniană. Astfel, la nom. sg. în loc de *-jís* avem *-is*; la nom. pl. în loc de *-jiẽ* găsim *-ji*; la ac. pl. *-ius* în loc de *-juõs* ș.a.m.d. Actualmente, în limba literară adjectivele articulate se întrebuințează mai rar decît cele nearticulate iar în unele graiuri lituaniene tind chiar să dispară [17]).

În letonă, ca de altfel și în slavă sau lituaniană, adjectivele la forma scurtă se declină întocmai ca substantivele; de ex. *mazs* „mic" face la singular: gen. *maza*, dat. *mazam*, ac. *mazu*, loc. *mazā* (cf. *tēvs* „tată" gen. *tēva* dat. *tēvam*, ac. *tēvu*, loc. *tēvā*); la feminin *maza* „mică" gen. *mazas*, dat. *mazai*, ac. *mazu*, (cf. *roka* „mînă", gen. *rokas*, dat. *rokai*, ac. *roku*). Același lucru se observă și la plural. Rezultă că acestea sînt mai vechi, în orice caz s-au constituit după destrămarea comunității lingvistice indo-europene. În schimb, adjectivele articulate au tipul lor de declinare.

Declinarea adjectivelor pronominale în letonă.

	Masculin		*Feminin*	
	Singular	*Plural*	*Singular*	*Plural*
N.	mazais	mazie	mazā	mazās
G.	mazā	mazo	mazās	mazo
D.	mazajam	mazajem	mazajai	mazajām
A.	maza	mazos	mazo	mazas
L.	mazajā	mazajos	mazajā	mazajās
V.	mazais! (mazo)!	—	mazā!	—

17) In privința adjectivelor pronominale din limba lituaniană vezi J. Otrebski, *op. cit.*, p. 111—123 și A. Valeckiene, *Dabartines lietuviu kalbos ivardziuotiniu budvardziu vartojimas* (Întrebuințarea adjectivelor pronominale în limba lituaniană contemporană). «Literatura ir kalba», II, Editura de Stat pentru literatură beletristică, Vilnius, 1957, p. 159—328; idem, Употребление местоименных форм имен прилагательных в современнам литовском языке, Vilnius, 1958, 18 pag. Pentru letonă vezi J. Endzelin, *Latviesu valodas gramatika* (Gramatica limbii letone), Eidtura letonă de Stat, Riga, 1951, p. 464—477, p. 595—599; idem, *Baltu valodu skaņas un formas* (Sunetele și formele limbilor baltice), Editura letonă de Stat, Riga, 1948, p. 151—154, unde se discută faptele tuturor limbilor baltice. Despre dispariția treptată a adjectivelor articulate în unele graiuri lituaniene scrie recent K. Zinkevicius; Vezi *Lietuviu kalbos ivardziuotiniu budvardziu istorijos bruozai*, p. 97—101 și Некоторые вопросы образования местоименных прилагательнњх в литовском языке, p. 97—100.

În limba veche prusiană adjectivele pronominale se întîlnesc mai rar și, pe deasupra, sînt notate inconsecvent. Puternic influențați de originalul german, traducătorii — de cele mai multe ori străini de limba prusiană — nu erau atenți la formele vii, curente în vorbirea vechilor prusieni [18]). Totuși, exemplele de care dispunem (Cf. v. pr. *pirmois* „primul" *pirmoi* „prima" <*pirmas* — formă nearticulată [19]) arată că în prusiana veche, această categorie de adjective are aceeași origine și același aspect structural.

Revenind acum la analogiile descoperite în hitită, indo-iraniană și la Homer, putem discuta în ce măsură este justă teza care susține că adjectivele pronominale s-ar fi dezvoltat independent în slavă și baltică [20]).

Se cuvine în primul rînd subliniat faptul că nici o limbă indo-europeană (veche sau nouă) nu posedă adjective articulate de tipul celor din balto-slavă. Asemănările se reduc exclusiv la faptul că în vedică, avestică, veche persană, dialectul homeric și limbile iraniene actuale i. -e **yo* (pronume relativ sau demonstrativ) îndeplinește în anumite cazuri o funcție similară cu adjectivele pronominale din limbile balto-slave. Există însă o deosebire esențială. În *Rig-Veda va* „care", precedă un substantiv ; în avestică, unde construcțiile acestea sînt și mai numeroase [21]), pronumele stă nu după adjectiv, ci înaintea lui. Dar în limbile balto-slave pronumele se atașează nu la un substantiv, ci la adjectiv (de regulă, calificativ), cu care se acordă în gen, număr și caz. Pe lîngă aceasta, pronumele stă imediat după adjectivul cu care face corp comun. Prin urmare, numai materialul inițial, moștenit din indo-europeană, e comun. Căile de dezvoltare sînt însă specifice. În legătură cu cele spuse anterior, pe baza argumentelor și a faptelor invocate, noi sîntem înclinați a crede că adjectivele articulate au apărut în epoca de comunitate a triburilor balto-slave. Căci într-o serie de cazuri inovațiile caractersitice acestor două grupuri s-au dezvoltat pe baza unui material structural comun cu alte ramuri indo-europene [22]). Dacă, dimpotrivă, am accepta ipoteza conform căreia aici avem a face cu rezultatul unor evoluții autonome, atunci ne-ar fi foarte greu să răspundem de ce tocmai în balto-slavă asemănările sînt așa de mari [23]). Faptul nu este, desigur, izolat. Mai sînt și alte fapte [24]) care pledează în favoarea comunității balto-slave, comunitate recunoscută în prezent de

---

18) Același lucru s-a petrecut și cu vechile texte letone. Vezi Z. P. Zinkevičius, *op. cit.*, (în lituaniană), p. 14, nota 5 ; idem (*op. cit.*, în rusă), p. 56, nota 21.

19) Pentru analogii cf. lit. *pirmàsis* „primul", *pirmóji* „prima".

20) Z. Zinkevičius afirmă chiar că în lituaniană adjectivele pronominale s-au format relativ tîrziu și independent de letonă. Vezi *op. cit.*, p. 13 (și respectiv, p. 55).

21) Pentru exemple vezi H. Reichelt, *Awestisches Elementarbuch*, Heidelberg, 1909, p. 370—371.

22) Vezi în acest sens studiul lui T. Lehr-Spławiński, *Podstawy indo-europejskie wspolnoty jezykowej balto-slowianskiej*, «Z polskich studiów slawistycznych», t. I, Warszawa, 1958, p. 125—136.

23) Ele ar fi fost și mai mari, dacă limbile balto-slave ar fi fost atestate în scris la o dată mai timpurie.

24) Și nu numai din domeniul morfologiei, ci și al foneticii, sintaxei, derivării și, îndeosebi, al vocabularului.

majoritatea lingviştilor[25]). Evident, în rezolvarea acestei probleme controversate, de un real folos sînt datele furnizate de unele discipline auxiliare, cum ar fi arheologia, antropologia şi etnografia. S-a arătat deja, că antropologia, de pildă, confirmă existenţa comunităţii lingvistice balto-slave[26]). Probe concludente vor mai putea fi aduse de acum încolo numai studiind toponimia şi hidronimia de pe teritoriul ţărilor baltice şi slave (de răsărit şi apus).

ИЗ ИСТОРИИ ДРЕВНЕЙШИХ СЛАВЯНО-БАЛТИЙСКИХ ЯЗЫКОВЫХ ОТНОШЕНИЙ: ВОПРОС О ВОЗНИКНОВЕНИИ ПОЛНЫХ ФОРМ ИМЕН ПРИЛАГАТЕЛЬНЫХ

Краткое содержание

Известно, что между славянскими и балтийскими языками существуют многочисленные общие черты, не встречающиеся в других ветвях индоевропейского семейства. К этим специфическим особенностям следует отнести и местоименные (полные) формы прилагательных, вопрос о произхождении которых и рассматривается в настоящей статье.

Необходимо подчеркнуть, что проблемы, связанные с эпохой сложения полных форм иимен прилагательных в славянских и балтийских языках разрешались различными авторами в соответствии с их общей концепцией о природе взаимоотношений, имевщих место после распада индоевропейского единства между вышеуказанными языковыми группами. Так, напр., А. Мейе, Э. Френкель, Б. Розенкранц, А. Эрхарт, З. Зинкевичюс и др. считают, что категория местоименных прилагалеьных возникла независимо и развивалась параллельно в славянских и балтийских языках. В связи с этим ссыслались на некоторые, какбудто аналогичные явления из хеттского, индоиранского и др. индоевропейских языков. Наоборот, такие лингвисты как К. Бругманн, А. Шахматов, Я. Эндзелин, Я. Отрембский, О. Гуйер и др. приводили доводы в пользу возникновения местоименных прилагательных в эпоху славяно-балтийской языковой общности, существовавшей после распадения индоевропейского праязыка.

Изучая весь комплекс фактов, автор данной статьи разделяет то мнение, согласно которому полные прилагательные сложились в период балтославянского языкового единства.

Действительно, ни один из индоевропейских языков не обладает местоименными прилагательными, подобными тем, которые существуют в славянском и балтийском. Поэтому остается допустить, что они возникли в эпоху более или менее тесной и продолжительной языковой общности славян и балтийцев. Помимо чисто лингвистических данных, эта гипотеза потверждается также археологией, антропологией, этнографией и другими, смежными с языкознанием дисциплинами.

25) Vezi lucrările celui de-al IV-lea Congres Internaţional al Slaviştilor.
26) Vezi cercetările efectuate în această direcţie de Jan Czekanowski.

UN CHAPITRE DE L'HISTOIRE DES ANCIENS RAPPORTS LINGUISTIQUES DU SLAVE ET DU BALTIQUE: L'ÉPOQUE DE FORMATION DES ADJECTIFS ARTICULÉS

Résumé

Dans cette étude on met en discussion une des innovations morphologiques communes au balto-slave, innovation produite après la scission de l'unité linguistique indo-européenne, a savoir la genèse des adjectifs pronominaux (appelés aussi adjectifs articulés, conjoints, définis, longs ou pleins). Sur ce problème les auteurs ont émis deux sortes d'hypothèses. Ainsi, quelques linguistes (par exemple, A. Meillet, E. Fraenkel, B. Rosenkranz, A. Erhart et Z. Zinkevicius) soutiennent que les adjectifs articulés seraient, en slave et baltique, le résultat d'une évolution autonome, à laquelle il faut ajouter un développemenet parallèle. Les savants cités ci-dessus ont touché de prouver que pour les adjectifs conjoints du balto-slave on peut trouver des analogies dans les autres langues indo-européennes (en hittite, indo-iranien existeraient, à leur avis, des faits semblables). Par contre, K. Brugmann, A. Chakhmatoff, O. Hujer, J. Endzelin, J. Otrebski et P. Trost invoquent des arguments en faveur de l'apparition de cette catégorie de mots dans une période d'unité linguistique balto-slave, période qui doit être placée entre l'indo-européen primaire et le slave (ou baltique) commun.

En étudiant les données grammaticales l'auteur du présent article est tenté lui-même d'expliquer l'origine des adjectifs conjoints du balto-slave comme conséquence d'une époque d'unité linguistique, plus ou moins étroite, de ces tribus indo-européennes.

C'est un fait établi qu'aucune des langues indo-européennes (anciennes ou modernes) ne possède pas des adjectifs définis semblables à ceux du slave ou du baltique. Seulement le védique, l'avestique, le vieux-perse, le dialecte homérique et les idiomes iraniens actuels emploient le pronom i.-e. *-yo* (fem. *ya*) avec une fonction similaire à des adjectifs longs du balto-slave. Pourtant il y a une différence trappante entre les langues mentionnées et le balto-slave. Par exemple, en Rigvède (II, 32, 8) *yā* „quelle" précède toujours le nom; en avestique, ou ces constructions sont beaucoup plus nombreuses, le pronom n'est pas adjoint à l'adjectif, mais placé avant celui-ci. Mais, on sait, qu'en slave et en baltique le pronom se trouve non pas devant le substantif, mais après l'adjectif nominal, avec lequel il forme un seul mot et s'accorde en genre, nombre et cas. Par conséquent, seulement le matériel linguistique initial, hérité de l'indo-européen, est commun. Cependant, il faut observer qu'en balto-slave on rencontre des innovations qui ont comme point de départ un fonds (ou bien des éléments) de l'indo-européen primitif.

A côté des autres innovations caracterisiques aux langues baltiques et slaves (en morphologie, phonétique, vocabulaire et syntaxe), les adjectifs pronominaux constituent eux-aussi un argument de plus qui plède pour l'existence d'une période de comnunauté balto-slave.